

‘Bekend, bemind, bedrijvig’
Een verkenning van de economische kansen voor Veenhuizen

Rapport
Provincie Drenthe/Ontwikkelingsbureau Veenhuizen

INHOUD

HOOFDSTUK 1	INLEIDING	3
	1.1 Aanleiding	3
	1.2 Aanpak	3
	1.3 Leeswijzer	4
HOOFDSTUK 2	TRENDS IN ECONOMIE EN MAATSCHAPPIJ	5
	2.1 Inleiding	5
	2.2 Maatschappelijke trends	5
	2.3 Economische ontwikkeling	6
	2.4 De economie van Noord-Nederland	7
	2.5 Nieuwe markten en nichemarkten	9
HOOFDSTUK 3	TRENDS IN OVERHEIDSBELEID	12
	3.1 Inleiding	12
	3.2 De Europese Unie	12
	3.3 De Rijksoverheid	13
	3.4 De decentrale overheden	16
HOOFDSTUK 4	KARAKTER EN KWALITEITEN VAN VEENHUIZEN	18
	4.1 Inleiding	18
	4.2 De geschiedenis van Veenhuizen	18
	4.3 De economische structuur	19
	4.4 Ruimte voor ontwikkeling	19
	4.5 De waarde van Veenhuizen	20
	4.6 Slotopmerking	22

HOOFDSTUK 5	ANALYSE: KANSEN VOOR BEDRIJVIGHEID	23
5.1	Inleiding	23
5.2	Resumé: relevante ontwikkelingen maatschappij, economie en overheid	23
5.3	Resumé: kwaliteiten van Veenhuizen	23
5.4	Een kader voor nieuwe bedrijvigheid	24
5.5	Grote kansen voor Veenhuizen	25
5.6	Kleine kansen voor Veenhuizen	28
5.7	Activiteiten zonder verbinding met Veenhuizen	31
HOOFDSTUK 6	HET VERZILVEREN VAN DE KANSEN	32
6.1	Inleiding	32
6.2	Aanbevelingen voor het aantrekken van nieuwe bedrijvigheid	32
6.3	Slotopmerking	35
BIJLAGE 1	GERAADPLEEGDE PERSONEN	36
BIJLAGE 2	GERAADPLEEGDE BRONNEN	37

Hoofdstuk 1

Inleiding

1.1 Aanleiding

Meer bedrijvigheid in Veenhuizen: in dit rapport wordt verkend hoe dat kan worden gerealiseerd. De organisaties die werken aan de ontwikkeling van Veenhuizen – onder andere de Rijksgebouwendienst, het Rijksvastgoed- en Ontwikkelingsbedrijf (RVOB), de provincie Drenthe en de gemeente Noordenveld – streven naar een verbreding van de economische basis van het dorp Veenhuizen. Waar de werkgelegenheid tot op heden voor een belangrijk deel is gestoeld op de activiteiten van Justitie, is er behoefte aan meer en structurele werkgelegenheid in andere sectoren. Deze verbreding leidt ertoe dat de economie van Veenhuizen minder eenzijdig gericht zal zijn op de justitiële keten en zorgt ervoor dat het gebied aantrekkelijker wordt als vestigingsplaats voor nieuwe bewoners en bedrijven.

Voorliggende verkennende studie naar de ontwikkeling van de bedrijvigheid en werkgelegenheid in Veenhuizen kan dienen als het startpunt voor het initiëren, organiseren en realiseren van nieuwe economische activiteiten. Dit rapport bevat daarom niet enkel een inventarisatie van kansrijke en minder kansrijke activiteiten, maar biedt ook een handreiking voor het daadwerkelijk realiseren van nieuwe bedrijvigheid.

Veel partijen zijn betrokken bij de toekomst van Veenhuizen. Op rijksniveau betreft het verschillende ministeries – onder andere die van Justitie, Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en Infrastructuur en Milieu. Op decentraal niveau zijn belangrijke betrokkenen onder meer het SNN, de provincie Drenthe en de regio Groningen – Assen. Deze economische verkenning kan voor de verschillende partners bijdragen aan het versterken van het profiel en het creëren van draagvlak voor de verdere ontwikkeling van Veenhuizen.

1.2 Aanpak

De Economische verkenning Veenhuizen is het resultaat van een literatuurstudie en een aantal gesprekken en interviews. Veel dank gaat uit naar de gesprekpartners die met hun enthousiasme en expertise een grote rol hebben gespeeld bij de totstandkoming van deze verkenning. Een overzicht van de geïnterviewde personen is opgenomen in bijlage 1 bij dit rapport. Belangrijke schriftelijke bronnen zijn eerdere publicaties over (de ontwikkeling van) Veenhuizen en landelijke beleidsstukken en scenariostudies. Van de geraadpleegde documenten is een overzicht te vinden in bijlage 2.

Mark Twains wijsheid 'Voorspellen is moeilijk, zeker als het de toekomst betreft', gaat ook op voor deze rapportage. Vooral de hoofdstukken 2 en 3, waarin verschillende trends in beeld worden gebracht, bevatten voorspellingen die met grote onzekerheden gepaard gaan.

Zaken als een nieuwe economische crisis, de val van een kabinet of een herinrichting van het decentrale bestuur, kunnen grote gevolgen hebben voor de ontwikkeling van Veenhuizen.

Deze economische verkenning is opgesteld aan de hand van de nu beschikbare kennis en scenariostudies en beoogt een zo realistisch mogelijk toekomstbeeld te schetsen. Waar het CPB in cijfermatige verkenningen meestal werkt met vier verschillende scenario's voor economische ontwikkeling¹, zal in deze verkenning vooral worden gekeken naar de grote bewegingen op de langere termijn. Dit laatste sluit ook aan bij de periode, met een tijdshorizon in 2018, waarin de bij Veenhuizen betrokken partijen de ruimtelijk-economische ontwikkeling willen vormgeven.

1.3 Leeswijzer

Het rapport start met een analyse van de voor de economie van Veenhuizen relevante ontwikkelingen in samenleving, economie en overheidsbeleid: de hoofdstukken 2 en 3. Daarna wordt in hoofdstuk 4 ingezoomd op Veenhuizen zelf: wat maakt het gebied tot een aantrekkelijke plek voor nieuwe bedrijvigheid? In hoofdstuk 5 wordt de vraag vanuit markt en samenleving geconfronteerd met het 'aanbod' van Veenhuizen. Op basis hiervan volgt een inventarisatie van kansrijke en minder kansrijke sectoren. Hoofdstuk 6 tot slot bevat een vijftal aanbevelingen voor het verzilveren van de kansen voor Veenhuizen.

¹ Regional Communities, Strong Europe, Transatlantic Market, Global Economy.

Hoofdstuk 2

Trends in economie en maatschappij

2.1 Inleiding

Dit hoofdstuk brengt een aantal maatschappelijke en economische trends in beeld die relevant kunnen zijn voor de ontwikkeling van Veenhuizen. Het betreft onder meer bewegingen in demografie, mobiliteit en bedrijvigheid. In hoofdstuk 3 volgt een verkenning van het overheidsbeleid. De analyses in hoofdstuk 5 zullen teruggrijpen op deze langetermijnontwikkelingen.

2.2 Maatschappelijke trends

Vergrijzing, ontgroening en krimp

De bevolking van Noord-Nederland vergrijsst en zal op enig moment gaan krimpen. De Drentse bevolkingsprognose meldt dat op dit moment 18% van de inwoners 65 jaar of ouder is; in 2040 is dit percentage gestegen tot 30%. Dat betekent dat er in Drenthe gemiddeld per jaar zo'n tweeduizend 65-plussers bij komen. De vergrijzing is niet een-op-een te extrapoleren naar een daling van de beroepsbevolking en een toename van de zorgvraag, aangezien ouderen langer gaan doorwerken en ook langer gezond blijven. Maar het is een gegeven dat de zorgvraag de komende decennia enorm zal groeien. Alleen al het aantal mensen met Alzheimer, bijvoorbeeld, zal in de komende decennia verdubbelen tot een half miljoen patiënten.

Hoewel studies over de omvang en het tempo van de bevolkingsdaling verschillen, kan worden aangenomen dat de regio Groningen – Assen, en dus ook de gemeente Noordenveld, in de komende decennia te maken zal krijgen met een daling van het aantal inwoners. Deze daling concentreert zich op het platteland; de prognoses voorzien vooralsnog een groei van het aantal inwoners in Assen en Groningen. Omdat het aantal personen per huishouden afneemt, wordt in Drenthe geen grootschalige leegstand voorzien, in tegenstelling tot krimpgebieden als Zeeuws-Vlaanderen, Zuid-Limburg en Oost-Groningen.

Individualisering en intensivering

In 2000 hebben SCP en CPB een sociale en culturele verkenning gepubliceerd. Twee relevante maatschappelijke trends die zij daarin beschreven zijn individualisering en intensivering. Met individualisering wordt bedoeld op de toename van de individuele keuzevrijheid en de afname van de afhankelijkheid van mensen en organisaties. Mensen verlangen steeds meer 'maatwerk'. Intensivering verwijst naar de toegenomen dynamiek van het moderne leven: mensen willen meer en sneller ervaringen opdoen. Ook is men steeds meer bereid om tijd en geld te investeren in evenementen en (collectieve) activiteiten buitenshuis. Een tegenhanger van deze intensivering is de behoefte aan rust en stilte. Met andere woorden: de moderne mens wil zowel versnelling als vertraging.

Mobiliteit

In alle toekomstscenario's blijft de mobiliteit de komende decennia groeien. Deze groei, die een direct gevolg is van de welvaartsgroei (meer hierover in paragraaf 2.3), doet zich voor in zowel het personen- als het goederenvervoer. De toename van het gebruik van het openbaar vervoer zal fors achterblijven bij de groei van de automobilititeit, zo is de verwachting. De planbureaus voorzien in de komende decennia geen grote congestieproblemen in Noord-Nederland.

2.3 Economische ontwikkeling

Welvaart

Verreweg de meeste economen verwachten dat in Nederland en Europa de welvaart ook in de komende decennia blijft groeien. In verschillende scenariostudies van het CPB wordt gerekend met een welvaartsgroei van 30 tot 120% in de periode tot 2040. Dat betekent onder meer dat de werkgelegenheid blijft groeien, dat het besteedbaar inkomen en het vermogen van mensen stijgt en dat men in de toekomst meer vrije tijd heeft.

Voor de middellange termijn, tot ongeveer 2015, is het op dit moment lastig om de economische ontwikkeling te voorspellen. Mogelijke scenario's voor de conjunctuur zijn (1) spoedig herstel, (2) een dubbele dip of (3) een lange periode van lage groei, met elk hun eigen gevolgen voor de prognoses voor werkgelegenheid, groei en winstgevendheid. Welk van de drie scenario's werkelijkheid wordt, is vooral afhankelijk van internationale ontwikkelingen. Voor alle drie geldt echter dat Nederland – vroeger of later – te maken krijgt met een groei van de werkgelegenheid en tekorten op de arbeidsmarkt. Met name de zorg- en ICT-sector worden hier op korte termijn mee geconfronteerd, ook bij een lage economische groei.²

Informatisering

Het gebruik van informatie- en communicatietechnologie zal ook in de komende decennia fors blijven groeien. Hoewel moeilijk te voorspellen is welke nieuwe technologieën gaan doorbreken, mag worden aangenomen dat een voortdurende stijging van omvang en kwaliteit van (1) communicatie en (2) informatie van grote invloed zal zijn op ons leven in de komende decennia. Het CPB voorziet dat door deze technologische ontwikkelingen de overdracht van informatie voortdurend zal versnellen en mensen en organisaties steeds 'slimmer' worden. Ook zal een verdere specialisatie van arbeid optreden – banen worden opgeknipt in taken – en zal de productie van goederen en diensten zich steeds meer verspreiden over verschillende mensen en locaties. De recente groei van het thuis- en telewerken is slechts het begin van vergaande mogelijkheden om tijds- en locatieafhankelijk te produceren. 'Werk' en 'privé' zullen steeds verder in elkaar opgaan.

² In november 2010 verschijnt een studie van onderzoeksbureau E'til in opdracht van de provincie Drenthe over de toekomst van vraag en aanbod op de Drentse arbeidsmarkt.

In de verkennende studie 'The Netherlands of 2040' doet het CPB twee belangrijke toekomstvoorspellingen: de economische ontwikkeling blijft mensenwerk én mensen blijven elkaar opzoeken. Ondanks de mogelijkheden van ICT, zoals hierboven genoemd, blijft fysieke nabijheid een belangrijke motor voor economische groei en innovatie. Het CPB voorspelt dan ook dat de steden een steeds belangrijker positie krijgen in de globaliserende economie. Niet alleen bieden steden voldoende massa voor hoogwaardige bedrijvigheid, ook zoeken hoogopgeleiden de stad op voor ontmoeting en culturele voorzieningen. Daarbij is het de vraag welke omvang een stad moet hebben om mee te kunnen in de mondiale concurrentie: in het ene scenario voor 2040 is een stad als Groningen groot genoeg om als economische motor te functioneren, in het andere is zelfs de Randstad als geheel te klein om te kunnen blijven aanhaken bij de wereldeconomie.

Doorbraaktechnologieën

Technologie is de belangrijkste stimulans voor economische ontwikkeling, stelt het CPB. 'Doorbraaktechnologieën' kunnen voor een periode van tientallen jaren een enorme impuls geven aan de groei van de economie. Voorbeelden zijn de uitvinding van de stoommachine, de elektriciteit en de ontwikkeling van de informatie- en communicatietechnologie. Wat de doorbraken van de toekomst zijn en wanneer deze zich gaan voordoen is niet te voorspellen. Wel worden twee technologieën aangewezen die kansrijk zijn als doorbraaktechnologie van de 21^e eeuw: de biotechnologie en de nanotechnologie. Als zich in de komende decennia een doorbraak voordoet, zal grote behoefte ontstaan aan laboratoria, ontwikkel- en testcentra, trainingen en face-to-facecontacten.

Arbeidsmobiliteit en 'een leven lang leren'

De hierboven beschreven trend van voortdurende economische en technologische ontwikkeling, leidt ertoe dat de eisen die aan werknemers worden gesteld eveneens in beweging blijven. Werkgevers zullen steeds hogere opleidingseisen stellen aan hun medewerkers en hen daarop aansturen. Verwacht mag worden dat – meer dan nu al het geval is – scholing en verbetering van kennis en vaardigheden een essentieel onderdeel zal vormen van het leven van werknemers. Daarnaast wordt aangenomen dat de 'baan voor het leven', voor zover deze nog bestaat, definitief zal verdwijnen. De zekerheid van een vaste baan maakt plaats voor investeringen in de eigen 'inzetbaarheid' op de arbeidsmarkt. Deze ontwikkeling geldt zowel voor werknemers in loondienst als voor zelfstandigen.

2.4 De economie van Noord-Nederland

Voor de Economische verkenning Veenhuizen wordt voornamelijk gekeken naar de economische ontwikkeling van Noord-Nederland als geheel. De reden hiervoor is dat Veenhuizen in het centrum ligt van Drenthe, Friesland en Groningen en de ontwikkeling van de gehele noordelijke economie dus van belang is voor Veenhuizen. Daarnaast wordt Noord-Nederland, zeker wat de ruimtelijk-economische ontwikkeling betreft, beleidsmatig steeds vaker als één gebied beschouwd.

De economie van Noord-Nederland lijkt steeds meer op de economie van Nederland als geheel. Weliswaar heeft het noorden nog achterstanden op het terrein van innovatie, productie, winstgevendheid en werkgelegenheid, de groeicijfers volgen al jaren de landelijke trend. In mei 2010 concludeerde het bureau EIM, in onderzoek in opdracht van SNN, dat in de periode 2000-2009 het faseverschil tussen het noorden en de rest van Nederland is afgenomen, maar niet is verdwenen. Op de volgende punten verschilt de noordelijke economie van de Nederlandse:

- Noord-Nederland, en Drenthe in het bijzonder, heeft een 'ijle' economische structuur. Er zijn relatief weinig grote ondernemingen en veel kleine en middelgrote bedrijven.
- De sectoren delfstofwinning, landbouw en industrie zijn relatief groot. Dit is een kenmerk van het 'faseverschil' tussen het noorden en de rest van Nederland.
- De sectoren transport, communicatie, financiële instellingen en zakelijke dienstverlening zijn in Noord-Nederland relatief klein, de collectieve sector is relatief groot (zie paragraaf 2.5). Wel verdwijnt er werkgelegenheid bij de (Rijks)overheid uit Noord-Nederland.
- Het arbeidsaanbod is in Noord-Nederland relatief ruim. Het aandeel hogeropgeleiden in de beroepsbevolking is lager dan het gemiddelde in Nederland. Het aantal mensen met een uitkering (arbeidsongeschiktheid, werkloosheid) is bovengemiddeld, evenals het aantal werknemers in de sociale werkvoorziening.

In onderstaand schema wordt nader gekeken naar de economie in Noord-Nederland, uitgesplitst naar sector.³ Per sector wordt in beeld gebracht wat het aandeel is in de werkgelegenheid, of de sector in de periode 2000-2009 is gegroeid, gekrompen of gelijk gebleven en of de sector in vergelijking met Nederland als totaal groter of kleiner is.

³ De sectoren worden, ook met het oog op de doelstelling van deze economische verkenning, in beeld gebracht aan de hand van hun aandeel in de werkgelegenheid. Weergave van de toegevoegde waarde ('hoeveel wordt er in iedere sector verdiend?') zou overigens een redelijk vergelijkbaar beeld geven.

Schema 1: werkgelegenheid per sector

Sector	Aandeel in werkgelegenheid Noord-Nederland (2009)	Ontwikkeling Groei + (vrijwel) gelijk = krimp -	Omvang t.o.v. NL Groot + (vrijwel) gelijk = klein -
Zorg	17,5	+	+
Handel	16,0	-	-
Industrie	12,6	-	+
Zakelijke diensten	11,6	+	-
Onderwijs	7,2	+	+
Bouw	6,7	=	=
Transport, communicatie	6,3	-	-
Overheid	5,6	-	=
Landbouw, visserij	5,1	-	+
Horeca	4,2	=	=
Overige diensten	3,8	+	=
Financiële instellingen	2,4	-	-
Nutsbedrijven	1,0	+	+

Bron: LISA/EIM, bewerking PR

Bovenstaand schema maakt inzichtelijk wat de relatieve omvang is van de verschillende economische sectoren en welke de krimp- en de groeisectoren zijn. Bij het overzicht dienen twee kanttekeningen te worden gemaakt:

- De cijfers geven een momentopname weer, namelijk de situatie in 2009 ten opzichte van die van 2000. Hoewel de algemene verwachting is dat de trends van het afgelopen decennium zich zullen voortzetten, kunnen de ontwikkelingen niet een-op-een worden doorvertaald naar de toekomst.
- Het feit dat een sector over de gehele linie krimpt, wil niet meteen zeggen dat er binnen die sector geen ontwikkelingsmogelijkheden zijn.

In de analyse in hoofdstuk 5 wordt nader ingegaan op de sectorale ontwikkelingen en de betekenis hiervan voor Veenhuizen.

2.5 Nieuwe markten en nichemarkten

Het overzicht van de omvang en ontwikkeling van de verschillende economische sectoren uit paragraaf 2.4, geeft slechts een globaal beeld van de ontwikkeling en de potenties voor Veenhuizen. Niet alleen is het zo dat ook binnen krimpsectoren ontwikkelingsmogelijkheden bestaan, maar ook zijn er economische activiteiten aan te wijzen die niet expliciet naar voren komen in de sectorindeling die LISA en CBS hanteren, maar die zeker kansrijk zijn voor de ontwikkeling van de werkgelegenheid in Veenhuizen. In deze paragraaf worden enkele van die ontwikkelingen besproken.

De zorgsector

In paragraaf 2.2 werd reeds aangegeven dat Noord-Nederland in hoog tempo vergrijsst. Dit zal, samen met de ontwikkeling van de medische wetenschap, leiden tot een enorme groei van de vraag naar zorg in zowel de 'cure' als de 'care'.

Al in 2025 werkt mogelijk één op de vier werknemers in Noord-Nederland in de zorg, tegen 17,5% nu. De genoemde trend van individualisering leidt daarnaast tot een grotere en meer gedifferentieerde vraag naar behandelmethoden en zorg- en woonvoorzieningen.

Behalve dat er sprake is van een landelijke stijging van het aantal 80-plussers, van 640.000 nu naar 910.000 in 2025, met bijhorende zorgbehoefte, neemt over de gehele linie ook een aantal chronische aandoeningen toe. Onderstaand schema bevat een aantal belangrijke aandoeningen met de verwachte ontwikkeling:

Schema 2: ontwikkeling van chronische aandoeningen

Aandoening	Aantal patiënten in 2025	Toename 2025 (t.o.v. 2003)
Beroerte	329.000	44%
Gezichtsstoornissen	779.000	43%
Artrose	929.000	36%
Osteoperose	212.000	36%
Diabetes melitus	812.000	33%

Bron: RIVM/Zorginnovatieplatform, bewerking PR

Vrijtijdseconomie

De vrijetijdseconomie is een groeimarkt. Nu al is de sector toerisme en recreatie goed voor 3% van het bruto binnenlands product (bbp) en 4% van de werkgelegenheid; bovendien groeit de sector bovengemiddeld, met gemiddeld 3% per jaar. In aansluiting bij de hiervoor beschreven trends van individualisering en intensivering, wordt de vraag naar toeristische en recreatieve voorzieningen steeds diverser. Uit publicaties van onder meer het Kenniscentrum Recreatie blijkt, zoals ook genoemd in hoofdstuk 2 van dit rapport, dat recreanten zoeken naar zowel 'versnelling' als 'vertraging'. Bij versnelling kan worden gedacht aan internationale reizen, 'belevissen' en pretparken. Vertraging uit zich in behoefte aan rust, natuur, stilte en kleinschaligheid. Beide categorieën recreatieve voorzieningen zullen naar verwachting te maken krijgen met een fors groeiende vraag.

Ook sport is een groeimarkt. Twee derde van de Nederlandse bevolking beoefent actief een sport. In totaal wordt in Nederland per jaar 9,4 miljard euro aan sport uitgegeven, dat is 0,85% van het bbp. Met name individuele sporten zijn de afgelopen jaren gegroeid. Het gaat dan onder meer om wielrennen, hardlopen, fitness en wandelen. Mocht Nederland zich kandideren voor de organisatie van de Olympische Spelen in 2028, dan zal dat – ook in Drenthe – een enorme impuls geven aan de ontwikkeling van de sportsector.

Bezinning

Degelijk onderzoek naar de 'markt' voor bezinning is niet voorhanden. Het SCP constateert al geruime tijd dat de ontkerkelijking in Nederland doorzet en dat mensen op zoek gaan naar alternatieve vormen van geloof, bezinning en zingeving. Deze behoefte uit zich ook in het succes van bijvoorbeeld de boeken van Coelho, het magazine *Happinez* en de vermeende groei van het aanbod van zingeving-activiteiten en -centra in Nederland en daarbuiten.

Hoewel het niet cijfermatig te onderbouwen is, kan worden aangenomen dat deze trend zich in de komende jaren zal voortzetten.

Biologische voeding

Hierboven constateerden we dat de sector landbouw en visserij krimpt. De markt voor biologische voeding kent echter een constante groei. In 2009 groeide deze sector met 10,8%, vijfmaal zo snel als de totale markt voor voeding. De markt is goed voor een omzet van bijna € 650 miljoen per jaar (2,3% van de totale voedselmarkt in Nederland). Ook stijgt het areaal biologische landbouwgrond en schakelen steeds meer boeren om naar biologische teelt. De verwachting is dat deze groei zich ook in de komende jaren zal voortzetten. Trends als 'slow food' en de toename van het gebruik van streekproducten sluiten hierop aan; van de ontwikkeling hiervan zijn echter geen betrouwbare cijfers voorhanden.

Hoofdstuk 3

Trends in overheidsbeleid

3.1 Inleiding

Na de bespreking van een aantal trends in economie en maatschappij in hoofdstuk 2 volgt in dit hoofdstuk een inventarisatie van de belangrijkste ontwikkelingen in het overheidsbeleid op economisch terrein. Deze inventarisatie maakt het mogelijk om gericht een inzet te kiezen voor de economische ontwikkeling van Veenhuizen. Achtereenvolgens komen de Europese Unie, de Rijksoverheid en de decentrale overheden aan de orde.

3.2 De Europese Unie

Het belangrijkste ijkpunt voor het huidige economisch beleid van de Europese Unie is de Lissabon-strategie. In 2000 hebben de regeringsleiders drie doelstellingen vastgelegd: Europa moest de meest concurrerende en dynamische kenniseconomie in de wereld worden, in staat zijn tot duurzame groei en zorgen voor meer en betere banen en een hechtere sociale samenhang. In 2001 zijn hier milieudoelstellingen aan toegevoegd. In 2005 is juist weer een beweging gemaakt richting de klassieke economische ontwikkeling: meer groei en meer werkgelegenheid. De Lissabon-strategie gaat gepaard met een groot aantal programma's en daarvan afgeleide subsidieregelingen. Voor Noord-Nederland zijn onder meer de Interreg-programma's en de samenwerking van de Noordzee-landen van belang. Deze programma's lopen tot en met 2013.

De Europese Unie werkt inmiddels aan een economisch programma voor de komende tien jaar: de EU2020-strategie. De doelstellingen, die in het voorjaar van 2010 bekrachtigd zijn, sluiten nauw aan bij de Lissabon-strategie. Het gaat om:

- meer onderzoek en ontwikkeling;
- meer werkgelegenheid;
- groene economische groei;
- bevordering van sociale insluiting;
- verhoging van het onderwijsniveau.

De EU2020-strategie zal doorvertaald worden naar nationale doelstellingen. Ook komen er enkele 'vlaggenschipprogramma's', die een extra impuls dienen te geven aan de ontwikkeling van een bepaald aspect van de economie. Deze programma's zullen ook extra financiële middelen opleveren voor overheden en bedrijven. Er is pas één vlaggenschipprogramma bekend, namelijk de 'Digitale agenda' van eurocommissaris Kroes.

Het is aannemelijk dat de EU ook in de komende jaren forse ambities en financiële middelen overreind houdt voor de landbouw. Wel zal de aandacht verder verschuiven van het stimuleren van productie naar natuurontwikkeling en landschapsbeheer.

Daarnaast mag worden verwacht dat er ook op het terrein van de vergrijzing en 'healthy ageing' Europese mogelijkheden en middelen komen voor onderzoek en ontwikkeling.

3.3 De Rijksoverheid

In deze paragraaf worden de kansen en bedreigingen van het rijksbeleid voor Veenhuizen verkend. Dit onderdeel van de verkenning bestaat uit drie delen: de toekomst van de justitiële voorzieningen in Veenhuizen, het economisch beleid en een korte inventarisatie van het nieuwe regeerakkoord.

Justitie

Het Ministerie van Justitie heeft een lange historie in Veenhuizen en is verreweg de grootste werkgever in het gebied. Aangenomen wordt dat het Ministerie van Justitie ook in de komende jaren aan Veenhuizen verbonden zal blijven. Een krimp van het aantal gedetineerden kan echter niet worden uitgesloten.

Eerder dit jaar hebben het WODC⁴ en de Raad voor de Rechtspraak een raming gepresenteerd over de ontwikkeling van de capaciteitsbehoefte van de justitiële keten. In een beleidsneutraal scenario voorspelt men een daling van de capaciteitsbehoefte in het gevangeniswezen van 5% in de periode van 2009 tot 2015. De daling bij de jeugdinrichtingen is forser: 28% in dezelfde periode. Dit is een gevolg van de daling van het aantal jongeren dat door de rechter 'jeugd-tbs' krijgt opgelegd. Tegelijkertijd stijgt het aantal levenslang gestraften en het aantal 'long stay'-patiënten in de tbs-sector. Ook het aantal boetes en taakstraffen neemt naar verwachting toe in de komende jaren.

De effecten van het regeer- en gedoogakkoord van het kabinet-Rutte zijn nog moeilijk in te schatten. Men kondigt besparingen aan op de Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI), maar deze worden nog niet ingevuld. Ook wordt een onderzoek aangekondigd naar mogelijkheden om (onderdelen van) het gevangeniswezen te privatiseren. Tegelijkertijd bevatten de akkoorden enkele maatregelen waarvan aangenomen mag worden dat deze leiden tot een behoefte aan extra gevangenis-capaciteit, zoals de invoering van minimumstraffen en vrijheidsbeneming als sanctie voor het niet of onvoldoende uitvoeren van taakstraffen of andere maatregelen. Tot slot kondigt men een 'strafdienstplicht' aan, die bestaat uit 'een combinatie van straf, verwijdering van de straat, uitvoering van de opgedragen werkzaamheden en heropvoeding vanuit het verblijf thuis en op school'. Doel hiervan is 'resocialisatie van de dader ten behoeve van onderwijs en arbeidsparticipatie'.

Het economisch beleid

De Rijksoverheid voert vooral een generiek stimuleringsbeleid voor het bedrijfsleven: lagere vennootschapsbelasting, stimuleren van innovatie door middel van subsidies en fiscale vrijstellingen, exportbevordering en verbetering van de kapitaalverstrekking voor ondernemers.

⁴ Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatiecentrum, onderdeel van het Ministerie van Justitie.

De laatste jaren, bijvoorbeeld in de Industriebrief 2008, vraagt het Ministerie van EZ steeds meer aandacht voor de kwalitatieve en kwantitatieve tekorten op de arbeidsmarkt. Daarnaast is de aandacht voor 'duurzaam ondernemen' fors toegenomen. In de 'Langetermijnstrategie Nederland Ondernemend Innovatieland' richten de ministeries van EZ en OCW zich op de duurzame ontwikkeling van de sectoren water, mobiliteit, landbouw, energie, gezondheid en veiligheid. De langetermijnstrategie bevat enkel doelstellingen voor de korte termijn (2011), die zich voornamelijk richten op het versterken van de internationale positie van Nederland op het terrein van onderwijs, innovatie en ondernemerschap.

Naast het generieke stimuleringsbeleid hebben de kabinetten-Balkenende tevens een aantal sectoren aangewezen die men kansrijk acht, waarin Nederland in internationaal opzicht vooroploopt en waarin extra wordt geïnvesteerd in de opbouw van netwerken en het versterken van de innovatiekracht. De 'sleutelgebieden' waarvoor het Ministerie van EZ zich sinds 2007 inzet zijn de sectoren flowers & food, chemie, water, creatieve industrie, high-tech systemen & materialen en pensioenen & sociale verzekeringen. Later zijn hieraan de sectoren duurzame energie, logistiek en 'life-sciences & health' toegevoegd.

Het daadwerkelijke stimuleringsbeleid vanuit de overheid voor de 'sleutelgebieden' is overigens bescheiden: de status 'sleutelgebied' geeft toegang tot enkele additionele subsidieregelingen, maar het effect hiervan dient niet overschat te worden. In financieel opzicht zijn de 'pieken' relevanter: dit zijn de sectoren waarvoor het Ministerie van EZ extra middelen vrijmaakt vanuit 'Pieken in de Delta'. Voor Noord-Nederland gaat het om investeringssubsidies voor de sectoren water, energie, sensortechnologie, agribusiness en healthy ageing (zie ook paragraaf 3.4).

In het nieuwe regeerakkoord wordt dit stimuleringsbeleid voortgezet, echter met minder middelen. Hoewel de besparingen nog geconcretiseerd dienen te worden, voorziet men een structurele bezuiniging van € 200 miljoen per jaar op onder meer het Piekenbeleid en de herstructurering van bedrijventerreinen (zie ook hieronder). Ook het Fonds Economische Structuurversterking (FES) gaat verdwijnen.

Het regeer- en gedoogakkoord van Rutte I

Hierboven is reeds aangegeven dat op termijn rekening gehouden moet worden met een daling van de werkgelegenheid in de justitiële sector in Veenhuizen. Het regeerakkoord van VVD en CDA en het gedoogakkoord dat deze partijen met de PVV hebben gesloten bieden echter ook een aantal nieuwe kansen voor de toekomst van de bedrijvigheid in Veenhuizen. De belangrijkste worden hieronder op een rij gezet:

- Het Rijk kondigt een economisch stimuleringsbeleid aan voor de sectoren water, voedsel, tuinbouw, high tech, life sciences, chemie, energie, logistiek en de creatieve industrie. Wel worden aantal en omvang van subsidieregelingen voor het bedrijfsleven beperkt.

- Het MKB krijgt meer ruimte om deel te nemen aan aanbestedingen en er komen voorstellen voor versterking van de toepasbaarheid van wetenschappelijke kennis voor het bedrijfsleven, en met name het MKB. Dit sluit aan bij de economische structuur van Noord-Nederland.
- Agrarische ondernemers gaan beloond worden voor het leveren van diensten aan de gemeenschap (zoals landschap, natuur en waterbeheer).
- Het kleinschalig opwekken van energie wordt gestimuleerd, onder andere door vereenvoudiging van de vergunningverlening.
- Het kabinet streeft naar meer lokale en meer kleinschalige zorg. Voor de ouderenzorg wordt in totaal € 700 miljoen vrijgemaakt, wat kan leiden tot structureel twaalfduizend extra arbeidsplaatsen in deze sector.
- PGB's in de zorg worden in stand gehouden en er komt een scheiding van de financiering van 'wonen' en 'zorg'. Dit biedt instellingen meer ruimte om maatwerk te leveren. Samenwerking tussen woningcorporaties, thuiszorg en andere maatschappelijke organisaties wordt bevorderd.
- Het kabinet gaat meer ruimte bieden aan private investeerders in de zorg.
- Nederland blijft slechts beperkt toegankelijk voor arbeidsmigranten uit onder meer Bulgarije en Roemenië. Dat betekent dat werkgevers in eerste instantie gedwongen worden het Nederlandse arbeidspotentieel in te zetten in hun bedrijf.
- Het telewerken wordt gestimuleerd, in samenwerking met het bedrijfsleven.
- De ruimtelijke ordening wordt verder gedecentraliseerd naar provincies en gemeenten. Er komen voorstellen om ruimte te bieden aan 'meegroeiwoningen, mantelzorgwoningen en meergeneratiewoningen'.
- Het Rijk stimuleert werkgevers en werknemers tot 'een leven lang leren'. Ook komt er meer aandacht voor de aansluiting tussen het (mbo-)onderwijs en het bedrijfsleven.
- Behoud en onderhoud van monumenten wordt expliciet aangewezen als overheidstaak. Herbesteding verdient daarbij aandacht.
- Mogelijk komt er een clustering van de 'vastgoeddiensten' van het Rijk. Dit kan leiden tot integratie van bijvoorbeeld de Rijksgebouwendienst en het Rijksvastgoed- en Ontwikkelingsbedrijf.
- Er komt één regeling voor de onderkant van de arbeidsmarkt: de geldstromen en regelingen voor Wsw, Wajong en Wwb worden samengevoegd. Met deze maatregelen boekt het kabinet forse besparingen op uitkeringen en re-integratiemiddelen. Het effect van deze maatregelen laat zich lastig voorspellen; het is echter aannemelijk dat 'werken', al dan niet met begeleiding en loonkostensubsidie, voor steeds meer mensen aan de onderkant van de arbeidsmarkt een reële optie wordt. De markt voor re-integratie gaat in de komende jaren naar verwachting fors krimpen.

De meeste van bovenstaande beleidsvoornemens zijn nog niet concreter dan hierboven beschreven. Zowel in financieel als in juridisch opzicht zal in de komende maanden en jaren nog veel uitgewerkt dienen te worden. De richting van de ontwikkelingen is echter wel duidelijk: in hoofdstuk 5 zal nader worden verkend welke kansen deze bieden voor Veenhuizen.

3.4 De decentrale overheden

Samenwerkingsverband Noord-Nederland

De noordelijke provincies werken op economisch terrein samen in het Samenwerkingsverband Noord-Nederland (SNN). De ambities staan beschreven in de ontwikkelingsprogramma's 'Kompass voor het Noorden' en de 'Strategische Agenda voor Noord-Nederland 2007-2013'. De strategische agenda is uitgewerkt in de uitvoeringsprogramma's 'Pieken in de Delta', het Operationeel Programma EFRO en het Plattelandsontwikkelingsprogramma. Als belangrijkste doelstellingen voor het huidige regionaal-economisch beleid zijn geformuleerd:

- het uitbouwen van economische pieken van nationaal belang;
- transitie naar een meer kennisintensieve en innovatieve economie.

De 'economische pieken van nationaal belang' in Noord-Nederland zijn voornamelijk energie, water, sensortechnologie, agribusiness en healthy ageing. In beleidsmatig opzicht besteedt SNN daarnaast aandacht aan de sectoren MKB, scheepsbouw en toerisme. Op dit moment wordt in SNN-verband gewerkt aan een ruimtelijk-economische agenda voor de periode na 2013. Aangenomen mag worden dat met de nieuwe agenda wordt ingespeeld op de ontwikkelingen in Den Haag en Europa en dat ook zaken als bevolkingsontwikkeling en het arbeidsaanbod in Noord-Nederland hierin aan de orde komen.

De twee meest relevante documenten waarin het ruimtelijk-economisch beleid voor Noord-Nederland door SNN zal worden vastgelegd, zijn de Strategische Agenda 2014-2020 en de Gebiedsagenda voor Noord-Nederland. Het is van belang dat ook Veenhuizen en de geformuleerde ambities voor de economische ontwikkeling van het gebied een passende plek krijgen in deze strategische documenten.

De NOM

De NV Noordelijke Ontwikkelingsmaatschappij (NOM) heeft een belangrijke taak bij de acquisitie van nieuwe ondernemingen in Noord-Nederland. Ook adviseert de NOM potentiële ondernemers en verstrekt men kapitaal voor investeringen in het noorden. De NOM is eigendom van het Ministerie van EZ en de provincies Friesland, Groningen en Drenthe. In het nieuwe regeerakkoord worden de regionale ontwikkelingsmaatschappijen nadrukkelijk genoemd als belangrijke partijen in de ruimtelijk-economische ontwikkeling. Dat geldt ook voor de economische ontwikkeling van Veenhuizen. De NOM kan hierin de komende jaren een grote rol spelen, bijvoorbeeld bij het aantrekken en faciliteren van nieuwe bedrijven in Veenhuizen.

Provincie Drenthe

Het voor Veenhuizen meest relevante provinciaal beleidsdocument is de nieuwe Omgevingsvisie. Deze visie biedt ruimte voor de ontwikkeling van Veenhuizen: de provincie Drenthe ziet mogelijkheden voor nieuwe vormen van verblijfsrecreatie ter versterking van de unieke betekenis van Veenhuizen. Naast recreatie en toerisme wordt daarnaast ingezet op de ontwikkeling van andere economische sectoren.

De locatie van het voormalige 'Derde Gesticht' wordt in de Omgevingsvisie expliciet aangewezen als ontwikkelingslocatie.

In algemene zin stimuleert de provincie Drenthe de economische ontwikkeling door in te zetten op een goed vestigingsklimaat, de beschikbaarheid van voldoende en goed gekwalificeerd personeel en versterking van onder meer de agrarische en toeristisch-recreatieve sector. Incidenteel zet het college van Gedeputeerde Staten (GS) zich in voor activiteiten die gericht zijn op behoud of uitbreiding van bedrijvigheid in Drenthe. Het generieke acquisitiebeleid berust echter bij de NOM.

Regio Groningen – Assen

De provincies Drenthe en Groningen en de gemeenten in de regio Groningen – Assen hebben een samenwerkingsverband voor de ontwikkeling van dit stedelijke netwerk. Ook de gemeente Noordenveld is hierbij aangesloten. In regioverband vindt afstemming plaats op het gebied van natuur en landschap, mobiliteit en ruimtelijk-economische ontwikkeling. Ook financiert de regio Groningen – Assen projecten die de regio versterken. Voorsnog beperken deze middelen zich tot investeringen in natuur en landschap en mobiliteit.

Het is niet ondenkbaar dat in de nabije toekomst ook ruimtelijk-economische investeringen geïnitieerd zullen worden door de regio Groningen – Assen. Tegelijkertijd moet worden erkend dat het nieuwe kabinet-Rutte zeer kritisch kijkt naar het bestaansrecht van regionale samenwerkingsverbanden. Of en wanneer dit gevolgen heeft voor de regio Groningen – Assen, is op dit moment niet bekend.

Gemeente Noordenveld

Veenhuizen is een van de 26 kernen van de gemeente Noordenveld en na Peize, Norg en Nieuw Roden de vierde wat betreft inwonertal (1 januari 2009: 1.249 inwoners). De gemeente Noordenveld streeft in algemene zin naar het aantrekken van nieuwe bewoners en bedrijven en het op peil houden van de werkgelegenheid in de gemeente. Daarbij heeft de gemeente oog voor de gevolgen van demografische ontwikkelingen als vergrijzing en ontgroening voor de woning- en arbeidsmarkt in Noordenveld.

Voor Veenhuizen is voorts relevant dat Noordenveld werkt aan een herziening van het bestemmingsplan voor het dorp Veenhuizen en directe omgeving. De herziening die nu loopt betreft vooral een actualisering van het vigerende bestemmingsplan. Dit plan biedt vooral ontwikkelingsruimte binnen de bestaande bebouwde kom van Veenhuizen. Binnen nu en enkele jaren zal een meer ontwikkelingsgericht bestemmingsplan in procedure worden gebracht. In dat plan zullen ook de noties uit de hierboven beschreven provinciale Omgevingsvisie worden verwerkt. Het nieuwe bestemmingsplan zal naar verwachting extra ruimte bieden aan de ontwikkeling van nieuwe landgoederen en bedrijvigheid aan de randen van Veenhuizen.

Hoofdstuk 4

Karakter en kwaliteiten van Veenhuizen

4.1 Inleiding

Na de beschrijving van enkele belangrijke ontwikkelingen in maatschappij, economie en overheidsbeleid in de hoofdstukken 2 en 3 wordt in dit hoofdstuk de blik gericht op Veenhuizen zelf. Achtereenvolgens worden in dit hoofdstuk kort de geschiedenis, de huidige economische structuur en de ontwikkelingsruimte van Veenhuizen besproken. Daarna volgt een verkenning van de kwaliteiten van Veenhuizen voor potentiële ondernemers. Deze verkenning biedt de basis voor de analyse die beschreven staat in hoofdstuk 5.

4.2 De geschiedenis van Veenhuizen

Veenhuizen is een unieke plek. Startpunt voor Veenhuizen is de oprichting van de Maatschappij van Weldadigheid door generaal Van den Bosch, in 1823. Van den Bosch heeft de kolonie Veenhuizen opgericht om mensen uit de onderklasse te verheffen. In de geest van de Verlichting was de generaal ervan overtuigd dat door mensen aan de onderkant van de samenleving uit hun oude omgeving weg te halen en in de koloniën Veenhuizen en Frederiksoord te laten wonen en werken, zij heropgevoed kunnen worden tot betere burgers. Daartoe zijn door de Maatschappij van Weldadigheid in Veenhuizen drie 'gestichten' en tal van collectieve bedrijven en voorzieningen opgericht.

Het voert te ver om hier de gehele opkomst en ondergang van de Maatschappij van Weldadigheid te bespreken. Feit is dat reeds halverwege de 19^e eeuw bleek dat het erg lastig was om de idealen van Van den Bosch te realiseren, vooral omdat de productie van landbouw- en industriële goederen onvoldoende geld opbracht om de kolonie in stand te houden. Ook de zelfvoorzienendheid die werd beoogd heeft Van den Bosch niet in praktijk kunnen brengen. Veenhuizen is halverwege de 19^e eeuw overgenomen door de Rijksoverheid en was tot 1990 een gesloten gevangenisdorp. Het heeft in de afgelopen eeuwen verschillende doelgroepen gehuisvest: landlopers, 'onaangepasten', wezen, alcoholisten, criminelen en oorlogsmisdadigers.

De geschiedenis van Veenhuizen is ook te zien in de inrichting en de gebouwen van het dorp: de haaks op elkaar staande straten, de beplanting en de bebouwing weerspiegelen de idealen van hiërarchie en heropvoeding. Wat Veenhuizen uniek maakt, is dat het grootste deel van de gestichten, de personeelswoningen en de werkinrichtingen intact gebleven zijn: in totaal heeft Veenhuizen 122 rijksmonumenten en 14 provinciale monumenten. Veenhuizen is tevens aangewezen als beschermd dorpsgezicht. In 2010 is Veenhuizen, samen met Frederiksoord – Wilhelminaoord, vanwege de unieke cultuurhistorische en sociaal-maatschappelijke betekenis aangemeld voor de Werelderfgoedlijst van UNESCO. Besluitvorming over deze aanvraag tot aanwijzing als werelderfgoed volgt in 2011 of 2012.

4.3 De economische structuur

Justitie is verreweg de belangrijkste werkgever van Veenhuizen. Op dit moment zijn er in Veenhuizen drie penitentiaire inrichtingen in gebruik: Groot Bankenbosch, Norgerhaven en Esserheem. Ook heeft Veenhuizen een jeugdinstelling, Juvaid/Het Poortje. Samen hebben deze inrichtingen capaciteit voor ongeveer 800 gedetineerden. Daarnaast zijn enkele ondersteunende diensten van het Ministerie van Justitie gehuisvest in Veenhuizen. Aan de PI Esserheem is een beton-, timmer-, metaal- en schilderwerkplaats gekoppeld, waar gedetineerden werken. Het Ministerie van Justitie bezit tevens 90 hectare landbouwgrond, waar voornamelijk prei wordt geteeld. Deze wordt geplant en geoogst door de gedetineerden uit Groot Bankenbosch.

Een tweede belangrijke drager voor Veenhuizen is de sector toerisme, recreatie en cultuur. Het Gevangenis­museum, dat is ingericht in een van de voormalige gestichten, ontvangt in 2010 naar verwachting honderdduizend bezoekers. Naast het Gevangenis­museum zijn er nog twee musea te vinden: het Outsider Art House en het in 2010 geopende Glasmuseum. Daarnaast heeft Veenhuizen een aantal ateliers, winkels voor kunst, antiek en curiosa en 'De tuinen van Weldadigheid', waar klassieke planten en groenten worden geteeld en verkocht. Belangrijke horeca­voorzieningen in Veenhuizen zijn hotel-restaurant-conferentiecentrum 'Bitter en Zoet' en Het Verenigingsgebouw. Ook het Gevangenis­museum heeft een restaurant, zalen en een aantal vakantiewoningen. Binnenkort zullen in het Maallust-complex een outdoorcentrum, kaas­makerij, bierbrouwerij en bloemenwinkel hun deuren openen.

De natuurlijke omgeving van Veenhuizen, met onder meer het Fochteloërveen en de beekdalen, is van grote waarde voor de toeristisch-recreatieve sector in Veenhuizen. Verschillende onderzoekers, waaronder Goossen en Alterra, hebben geconstateerd dat grote delen van Drenthe zeer aantrekkelijk zijn voor recreanten. Dat geldt ook voor de gemeente Noordenveld. Het gebied scoort goed op de indicatoren toegankelijkheid, bereikbaarheid, wandel- en fietsmogelijkheden, stilte, landgebruik en water.

De overige relevante bedrijvigheid in Veenhuizen heeft een zeer divers karakter: onder meer een rugkliniek, een munitiedepot van Defensie, kleinschalige adviesbureaus, de Ondernemersacademie Noord-Nederland, basisonderwijs, kinderopvang en enkele overheidsdiensten, waaronder het Ontwikkelingsbureau Veenhuizen. Buiten het hierboven genoemde op recreanten gerichte aanbod heeft Veenhuizen geen reguliere detailhandel.

4.4 Ruimte voor ontwikkeling

In Veenhuizen is volop ruimte voor de ontwikkeling van nieuwe bedrijvigheid. In deze paragraaf wordt die fysieke ruimte voor nieuwe bedrijven en instellingen kort verkend.

Beschikbare panden

De Rijksgebouwendienst en het Rijksvastgoed- en Ontwikkelingsbedrijf hebben een groot aantal panden in eigendom en beheer, die op dit moment niet gebruikt worden maar geschikt zijn of geschikt gemaakt kunnen worden voor bedrijfsmatige activiteiten. Het gaat onder meer om de voormalige opleidingsgebouwen voor marechaussees en gevangenisbewaarders, enkele loodsen, woningen, kantoren en de voormalige graandrogerij. In deze panden kan een grote diversiteit aan nieuwe bedrijvigheid worden geaccommodeerd.

Panden Justitie

Van twee panden in Veenhuizen die nu gebruikt worden door het Ministerie van Justitie, is het niet onwaarschijnlijk dat het gebruik daarvan binnen afzienbare tijd wordt beëindigd. Het gaat om De Rode Pannen, dat nu nog wordt aangehouden als reservecapaciteit, en het complex Groot Bankenbosch. De sluiting van Groot Bankenbosch is eerder aangekondigd, maar door de plaatsing van Belgische gevangenen in Tilburg is besloten om Groot Bankenbosch tot 2013 open te houden. Gezien de daling van het aantal gedetineerden (zie paragraaf 3.3) dient er rekening mee gehouden te worden dat voor Groot Bankenbosch een andere bestemming gezocht moet worden. Het is van belang om, als bij Veenhuizen betrokken partijen, voorbereid te zijn op een mogelijke afname van de gevangencapaciteit en voor te sorteren op alternatieve bedrijvigheid in Veenhuizen.

Nieuwbouw

In paragraaf 3.4 is aangegeven dat zowel de gemeente Noordenveld als de provincie Drenthe ruimte willen bieden aan nieuwbouw die bijdraagt aan de versterking van Veenhuizen. Onder andere in de Belvedere-studie voor Veenhuizen zijn voor verschillende locaties de mogelijkheden verkend voor nieuwe ontwikkelingen. Daarbij is de herontwikkeling van het Derde Gesticht, aan de noordwestkant van het huidige Veenhuizen genoemd, evenals de realisatie van nieuwe landgoederen aan de 'randen' van het gebied van de oude kolonie en dan in bijzonder aan de westkant van Veenhuizen. Ook de realisatie van nieuwbouw in de hoek Meidoornlaan – Ambachtscluster behoort tot de mogelijkheden.

4.5 De waarde van Veenhuizen

Veenhuizen heeft een aantal 'unique sellingpoints' die het tot een aantrekkelijke vestigingslocatie kunnen maken. Deze zijn te onderscheiden in fysieke en mentale kwaliteiten; dat wordt in deze paragraaf toegelicht. Daarnaast heeft Veenhuizen ook een aantal kenmerken die wellicht afbreuk doen aan de aantrekkelijkheid; ook deze worden hieronder benoemd.

Mentale kwaliteiten

De geschiedenis van Veenhuizen is zonder twijfel uniek. De activiteiten van de Maatschappij van Weldadigheid, de lange periode als gevangenisdorp, de fysieke afzondering van de buitenwereld en de geplande autarkie maken Veenhuizen tot een plek met een bijzonder karakter en bijzondere kwaliteiten. De geschiedenis van Veenhuizen heeft een aantal 'mentale' kenmerken opgeleverd, die van invloed kunnen zijn op de vestiging van nieuwe bedrijvigheid.

Belangrijke waarden die aan te wijzen zijn:

- *Afzondering*: In fysieke zin ligt Veenhuizen redelijk dicht bij steden als Assen en Groningen en bij de rijksweg A28. In mentale zin is Veenhuizen een afgelegen plek. Veenhuizen wordt ervaren als 'the middle of nowhere', een eiland, een geïsoleerde kolonie waar het stil en donker is. De waarde betreft ook de huidige bewoners en 'gebruikers' van Veenhuizen: men is eraan gewend om 'buiten beeld' te wonen, leven en werken.
- *Tucht*: Al bijna twee eeuwen lang is 'tucht' een centrale waarde in Veenhuizen, aanvankelijk gericht op landlopers, armen en wezen, later op gestraften; Veenhuizen ademt justitie, orde en tucht.
- *Ontwikkeling*: Veenhuizen is van oudsher niet enkel een strafkolonie, maar zeker ook een plek voor verheffing, opvoeding en ontwikkeling. Men wilde in Veenhuizen 'betere mensen' maken. Nog steeds worden in de verschillende inrichtingen voor jongeren en gedetineerden mensen ondersteund bij hun terugkeer in de maatschappij.
- *Arbeid*: 'Werk' is een constante factor in de geschiedenis van Veenhuizen. Reeds in de tijd van Van den Bosch moesten de bewoners van Veenhuizen voor hun eigen voeding, kleding en inkomsten kunnen zorgen. Ook de Kolonievaart en de grote bospercelen zijn het resultaat van intensieve arbeid. En ook nu nog werken gedetineerden op het landbouwbedrijf van Ministerie van Justitie en in de werkplaats van Esserheem.

De afzonderlijke mentale waarden, en zeker hun onderlinge verbondenheid, maken Veenhuizen tot een plek met een zeer bijzonder karakter. Sectoren en activiteiten die aansluiten bij deze waarden liggen onder meer op het terrein van justitie, (her)opvoeding, onderwijs en ontwikkeling, werk en re-integratie en wonen. Ook combinaties, bijvoorbeeld wonen & werken, leren & werken, straf & reclassering, sluiten logisch aan bij het karakter van Veenhuizen. In hoofdstuk 5 wordt hierop nader ingegaan.

Fysieke kwaliteiten

In paragraaf 4.4 werd reeds geconstateerd dat er zowel in bestaande panden als voor nieuwbouw voldoende ruimte is in Veenhuizen. Het dorp biedt potentiële ondernemers een bijzondere en unieke fysieke omgeving, afwijkend van talloze andere bedrijfslocaties in de omgeving. Ondernemen in Veenhuizen is ondernemen in een cultureel erfgoed, vaak in een gebouw met een lange en bijzondere geschiedenis. In 2005 heeft Ecorys, in het kader van het Belvedere-project, een rapport gepresenteerd over de marktpotenties van cultureel erfgoed. Ook voor de potenties van Veenhuizen is destijds een quickscan gemaakt. Hierin werd gesteld dat de oude complexen van Veenhuizen aantrekkelijk zijn voor de private sector. De aantrekkelijkheid van de bestaande panden en het stedenbouwkundig plan van Veenhuizen is onder meer een gevolg van het grote aantal en de diversiteit van de door de architecten Metzelaar sr. en Metzelaar jr. ontworpen woningen en gebouwen. Ook bij de herontwikkeling van onder andere de voormalig synagoge, Klein Soestdijk, het ambachtscluster (Glasmuseum) en het Maallust-complex is gebleken dat de bestaande panden een goed vertrekpunt kunnen zijn voor nieuwe bedrijvigheid.

Ook op talloze andere plekken in binnen- en buitenland zijn geslaagde voorbeelden te vinden van de herontwikkeling van cultureel erfgoed. Bekende projecten zijn de Van Nelle-fabriek in Rotterdam, verschillende Philips-terreinen en -panden in Eindhoven en het KEMA-terrein in Arnhem. In hergebruikte gebouwen wordt op grote schaal gewoond, gewerkt en gewinkeld. Daarbij moet worden aangetekend dat de meeste succesvolle herontwikkelingen plaatsvinden in de stad of in stedelijke agglomeraties. Een voorbeeld van een meer perifeer gelegen herontwikkeling is die van het Philips-terrein in Heerlen: dit gebied is herontwikkeld en huisvest nu onder andere tientallen ondernemers die zich bezighouden met duurzaamheid en enkele distributiecentra voor geneesmiddelenfabrikanten.

Minder aantrekkelijke aspecten van Veenhuizen

Het aantrekken van nieuwe bedrijvigheid in Veenhuizen kan door een aantal factoren worden bemoeilijkt. In de eerste plaats is Noord-Nederland wat betreft economische dynamiek een regio waar minder wordt geïnvesteerd en minder geld 'gemaakt' kan worden met herontwikkeling dan bijvoorbeeld bij de hierboven genoemde projecten in Rotterdam en Arnhem. Daarnaast werd, onder andere in het genoemde onderzoek van Ecorys, gesteld dat de fysieke mogelijkheden voor hergebruik van de panden in Veenhuizen beperkt is. Als voorbeeld hiervan kan de graandrogerij worden genoemd.

Een derde factor die het lastig kan maken om ondernemers te overtuigen zich in Veenhuizen te vestigen, is de geïsoleerde ligging, niet alleen in fysiek maar zeker ook in mentaal opzicht. Zoals hierboven is aangegeven, wordt Veenhuizen ervaren als 'the middle of nowhere'. Samen met het gegeven dat Veenhuizen, en de bewoners van het dorp, lange tijd afgesloten waren van de buitenwereld, zal het tijd en overtuigingskracht kosten om potentiële nieuwe bedrijven desondanks te interesseren voor vestiging in Veenhuizen. Van 'onbekend en onbemind' zal de stap gemaakt moeten worden naar bekend, bemind én bedrijvig.

4.6 Slotopmerking

In de paragraaf hiervoor is kort in kaart gebracht wat, voor het aantrekken van nieuwe bedrijvigheid, de fysieke en mentale kwaliteiten van Veenhuizen zijn. Ook is stilgestaan bij aspecten van Veenhuizen die mogelijk de vestiging van nieuwe bedrijven bemoeilijken. Deze laatste categorie kenmerken kan voor een groot deel worden omgebogen in sterke punten: de ervaren ligging 'ver weg van de bewoonde wereld' is een bijzondere kwaliteit, die voor verschillende typen bedrijvigheid erg aantrekkelijk kan zijn. In hoofdstuk 5 wordt daarop nader ingegaan.

Hoofdstuk 5

Analyse: kansen voor bedrijvigheid

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de ontwikkelingsmogelijkheden voor Veenhuizen nader verkend. De beschreven ontwikkelingen in maatschappij, economie en overheidsbeleid – en de kansen die deze opleveren – worden geconfronteerd met de kwaliteiten en mogelijkheden die Veenhuizen te bieden heeft. Dit hoofdstuk bevat vervolgens een analysekader dat ondersteuning biedt aan een strategische keuze voor de ontwikkeling van een beperkt aantal sectoren. De sectoren met veel potentie worden benoemd, evenals de sectoren waarvan op het terrein van bedrijvigheid en werkgelegenheid weinig kan worden verwacht. In hoofdstuk 6 volgen aanbevelingen over de wijze waarop de analyse in praktijk gebracht kan worden.

5.2 Resumé: relevante ontwikkelingen maatschappij, economie en overheid

Deze paragraaf bevat een korte terugblik op de constatering in de hoofdstukken 2 en 3 van voorliggend rapport. Deze vormen immers het vertrekpunt voor het op te stellen analysekader voor de toekomstige economische ontwikkeling van Veenhuizen.

Als belangrijke maatschappelijke trends werden in hoofdstuk 2 genoemd: vergrijzing, individualisering en de groei van de mobiliteit. Trends in de economische ontwikkeling zijn: voortdurende welvaarts groei, informatisering en toenemende arbeidsmobiliteit. Groeisectoren zijn onder meer: de zorg, zakelijke dienstverlening en onderwijs; krimpsectoren zijn: handel, industrie en landbouw. Als belangrijke ontwikkelings- en nichemarkten zijn besproken: de zorg, toerisme en recreatie, bezinning, biologische voeding en sport.

Het overheidsbeleid is besproken in hoofdstuk 3. Hierin werd geconstateerd dat zowel de EU als de Rijksoverheid in de komende jaren beleid blijven voeren ter stimulering van de economie en de werkgelegenheid. De gevangenis capaciteit gaat dalen, maar vanuit het Ministerie van Justitie zijn ook nieuwe initiatieven te verwachten. Interessante voorstellen uit het nieuwe regeerakkoord zijn onder andere de investeringen in de zorg, de verruiming van de mogelijkheden voor landschapsbeheer en energieopwekking en de hervorming van de regelingen voor de onderkant van de arbeidsmarkt. Tot slot werd vastgesteld dat zowel de provincie Drenthe als de gemeente Noordenveld ruimte biedt aan de economische ontwikkeling van Veenhuizen en zich hiervoor op verschillende manieren inzet.

5.3 Resumé: kwaliteiten van Veenhuizen

Veenhuizen heeft veel te bieden aan potentiële ondernemers: een rijke geschiedenis, ruime ontwikkelingsmogelijkheden in de bestaande bouw en voor nieuwbouw en een aantal unieke karaktereigenschappen. Als belangrijkste waarden van Veenhuizen zijn benoemd: afzondering, tucht, ontwikkeling en arbeid.

De fysieke omgeving en de mentale kenmerken maken samen dat Veenhuizen een aantrekkelijke vestigingsplaats kan zijn voor een breed scala aan economische activiteiten.

De genoemde 'minpunten' van Veenhuizen, de beperkte mogelijkheden van de bestaande bebouwing en de geïsoleerde ligging in Noord-Nederland, gelden voor een deel van de potentiële nieuwe ondernemers. Bedrijven die zich dicht bij Schiphol of naast een universiteit willen vestigen, zullen niet voor Veenhuizen kiezen. Hetzelfde geldt voor bedrijven die behoefte hebben aan een constante klantenstroom: een McDrive zal niet snel neerstrijken in Veenhuizen.

De andere kant van deze medaille is dat de geïsoleerde ligging voor andere branches en activiteiten een erg aantrekkelijk gegeven is. Te denken valt aan activiteiten die:

- gebaat zijn bij stilte, afzondering, vertraging (voorbeeld: een bezinningscentrum);
- 'geheim' zijn (voorbeeld: een afkickkliniek voor bekende Nederlanders);
- fysiek de ruimte nodig hebben (voorbeeld: een vuurwerkfabriek).

Later in dit hoofdstuk zal worden teruggegrepen op de betekenis van de typische kenmerken van Veenhuizen voor het aantrekken van nieuwe bedrijvigheid.

5.4 Een kader voor nieuwe bedrijvigheid

Het doel van deze paragraaf is om een afwegingskader op te stellen voor het aantrekken van nieuwe bedrijvigheid voor Veenhuizen. De aanbevelingen kunnen ondersteuning bieden bij de keuze welke sectoren wel en welke niet geacquireerd moeten worden. Deze aanbevelingen gaan niet over het 'hoe' van de acquisitie van bedrijven; daarop wordt ingegaan in hoofdstuk 6.

Aanbeveling 1: gebruik de geschiedenis

Veenhuizen heeft een rijke geschiedenis, wat het unieke vestigingslocatie maakt. De karaktertrekken van Veenhuizen, fysiek en mentaal, hebben zich in de loop van twee eeuwen ontwikkeld en bieden een groot aantal aanknopingspunten voor nieuwe bedrijvigheid. Kies voor ontwikkeling van activiteiten die te verbinden zijn met de geschiedenis van tucht, isolatie, ontwikkeling en arbeid. Vertel en verbeeld het verhaal van Veenhuizen.

Aanbeveling 2: zoek unieke bedrijvigheid

Een unieke plek vraagt om unieke ondernemers. Uit aanbeveling 1 vloeit voort dat nieuwe bedrijven aansluiting moeten hebben bij de geschiedenis en het karakter van Veenhuizen. Voorkómen moet worden dat Veenhuizen bedrijven aantrekt die zich net zo goed op een bedrijventerrein in Assen of een kantoorpand aan de A28 zouden kunnen vestigen. Creëer exclusiviteit.

Aanbeveling 3: beweeg mee met maatschappelijke en economische trends

Het verdient aanbeveling om bij het aantrekken van nieuwe bedrijvigheid mee te bewegen met bestaande trends in economie en maatschappij. Nieuwe ondernemers zijn relatief gemakkelijk te vinden in groeisectoren als de zorg.

Voor een krimpsector als de landbouw daarentegen zal het lastig zijn om substantiële werkgelegenheidsgroei te realiseren. Biedt recreanten 'slow food' en 'langzaam leven'.

Aanbeveling 4: bouw voort op wat er is

De huidige economische activiteiten in Veenhuizen kunnen het vertrekpunt zijn voor nieuwe bedrijvigheid. De penitentiaire inrichtingen en arbeidscomplexen van het Ministerie van Justitie kunnen worden uitgebreid met verwante activiteiten; aan een van de musea kan een studiecentrum of ambachtsschool worden toegevoegd, naast een rugkliniek is er mogelijk een markt voor ander medisch en paramedisch aanbod.

Aanbeveling 5: 1+1=3

Zorg voor slimme combinaties van economische activiteiten. Koppel wonen aan werken, zorgen aan zorgen, heropvoeding aan arbeid, ondernemers aan cateraars, landschap aan landbouw, een dag Groningen aan een nacht Veenhuizen. Met andere woorden: ontwikkel nieuwe economische activiteiten in onderlinge samenhang, verbindt oude en nieuwe ondernemers met elkaar.

5.5 Grote kansen voor Veenhuizen

In deze paragraaf worden drie economische sectoren besproken die grote kansen bieden voor economie en werkgelegenheid in Veenhuizen. De geselecteerde speerpuntsectoren voor Veenhuizen zijn: justitie, zorg en arbeid. De keuze voor deze drie sectoren sluit aan bij de kwaliteiten van Veenhuizen en relevante economische en maatschappelijke ontwikkelingen. Uiteraard zijn bij de selectie van deze drie sectoren ook de vijf hierboven geformuleerde aanbevelingen toegepast.

Speerpunt 1: Justitie

Het Ministerie van Justitie speelt al anderhalve eeuw een bepalende rol in Veenhuizen en is nog altijd verreweg de grootste werkgever. Veenhuizen zonder justitiële inrichtingen is zo goed als ondenkbaar. Hoewel enigszins strijdig met de doelstelling van dit adviesrapport, die immers is 'op zoek te gaan naar andere economische dragers dan Justitie', is er toch voor gekozen om de justitiële sector als speerpunt aan te wijzen.

Aanbevolen wordt om, los van 'externe' ontwikkelingen zoals de daling van het aantal gedetineerden in Nederland, blijvend in te zetten op het in stand houden en zelfs versterken van justitie als economische drager voor Veenhuizen. De justitiële keten sluit immers nauw aan bij het karakter van Veenhuizen. Bovendien kan de geïsoleerde ligging van Veenhuizen eraan bijdrage dat gedetineerden sneller loskomen van hun oude leefomgeving en dus, na hun straf, sneller en gemakkelijker re-integreren in de maatschappij. Concreet kan de inzet voor de justitiële sector betekenen:

- een professionele en intensieve lobby voor het openhouden van de penitentiaire inrichtingen en behoud van werkgelegenheid; mogelijk kan worden voorgesteld om Veenhuizen als pilotgebied aan te wijzen voor de door het nieuwe kabinet gewenste privatisering van het gevangeniswezen: behoud Veenhuizen door verkoop van Veenhuizen;

- ontwikkelen van voorstellen voor het accommoderen van het groeiend aantal toegekende taakstraffen, bijvoorbeeld door het creëren van maatschappelijk zinvolle activiteiten in de zorgsector en in de natuur;
- ontwikkelen van voorstellen voor het accommoderen van de in het nieuwe regeerakkoord aangekondigde 'strafdienstplicht'. Deze zal bestaan uit een combinatie van straf, werk en heropvoeding, met als doel de resocialisatie van de dader.

Speerpunt 2: zorg

Als tweede speerpunt voor Veenhuizen is de zorgsector gekozen, om een aantal redenen. In de eerste plaats is de zorg een enorme groeiemarkt: de vergrijzing, de ontwikkeling van de medische wetenschap, de investeringen van het nieuwe kabinet: al deze trends zullen ervoor zorgen dat de zorgsector van steeds grotere betekenis wordt voor de werkgelegenheid in Nederland en in het noorden in het bijzonder. Bovendien zal de koopkrachtige vraag naar luxere en exclusieve woon- en zorgvoorzieningen voor ouderen naar verwachting fors toenemen.

Ten tweede sluit de zorg aan bij een aantal kwaliteiten van Veenhuizen: de rust, de stilte en de natuur zal een deel van de potentiële bewoners en patiënten aanspreken. Ook voor de groeiende groep Alzheimer-patiënten kan Veenhuizen een aantrekkelijk 'rustoord' zijn. Als zorg wordt gecombineerd met ontwikkeling en/of arbeid, sluit dit bovendien goed aan bij de karaktertrekken van Veenhuizen. Te denken valt aan woonwerkvoorzieningen voor mensen met gedragsproblemen of met een lichamelijke of verstandelijke handicap. Maar ook zaken als cosmetische ingrepen, psychiatrie en verslavingszorg sluiten nauw aan bij het karakter van Veenhuizen.

Aansluitend bij de vergrijzing en de bijzondere kwaliteiten rust, stilte en afzondering, kan Veenhuizen tevens een aantrekkelijke plek zijn voor een hospice voor mensen die terminaal ziek zijn. Hospices ontstaan vaak als particulier initiatief; overwogen kan worden om ook zorgverzekeraars, zorginstellingen en woningcorporaties actief te benaderen voor de vestiging van een hospice in Veenhuizen.

Een derde reden om de zorgsector aan te wijzen als speerpunt voor Veenhuizen is de beschikbaarheid van bestaande panden en de mogelijkheden tot nieuwbouw van zowel relatief grootschalige woonzorgcombinaties als kleinere landgoederen voor specifieke doelgroepen. Mocht Groot Bankenbosch bijvoorbeeld vrijkomen, dan is dit complex met relatief kleine ingrepen geschikt te maken voor bewoning door ouderen of gehandicapten. Ook herbouw van het Derde Gesticht zou plaats kunnen bieden aan combinaties van wonen en zorg.

Tot slot heeft Veenhuizen in het cluster 'Bitter en Zoet' al een aantal voorzieningen die mogelijk willen uitbreiden of als katalysator kunnen dienen voor nieuwe bedrijvigheid. Aanbevolen wordt om de zittende ondernemers, de rugkliniek en het wellnesshotel, zo veel mogelijk te faciliteren in eventuele uitbreidings- en ontwikkelingsplannen.

Speerpunt 3: arbeid

Voorgesteld wordt om als derde speerpuntsector in Veenhuizen te kiezen voor arbeid. Hiermee wordt gedoeld op een forse uitbreiding van relatief laaggeschoolde activiteiten in de land- en tuinbouw en in de industriector in Veenhuizen. Dit gaat tegen de economische trend in: in hoofdstuk 2 werd geconstateerd dat de sectoren landbouw en industrie krimpen. Ook zagen we, in hoofdstuk 3, dat de sociale werkvoorziening wordt geconfronteerd met forse bezuinigingen. Tegenover deze krimp staat echter een aantal feiten en ontwikkelingen die juist een impuls kunnen geven aan de behoefte aan relatief eenvoudig productiewerk, gericht op de 'onderkant' van de arbeidsmarkt.

Een bepalende trend in de sociale zekerheid van de afgelopen tien jaar is 'werk boven uitkering'. Ook in de komende periode zal deze beweging zich voortzetten. De toegang tot de uitkeringen van de Wet werk en bijstand, de Wajong en andere arbeidsongeschiktheidswetten is bemoeilijkt; ook uitkeringsontvangers met lichamelijke of andere problemen worden maximaal gestimuleerd om zo veel mogelijk productieve arbeid te verrichten. Een parallelle ontwikkeling betreft de bezuinigingen op de re-integratiemiddelen van UWV en gemeenten: hierdoor zullen uitkeringsgerechtigden steeds minder cursussen, trainingen, opleidingen en andere re-integratievoorzieningen aangeboden krijgen. Vaak zullen zij in plaats daarvan gedwongen worden productieve arbeid te verrichten. Deze arbeid kan zowel plaatsvinden in reguliere bedrijven en instellingen als in een meer beschermde werkomgeving, zoals de bekende sociale werkplaatsen.

De groeiende groep mensen die het niet op eigen kracht redt op de arbeidsmarkt werkt voor een groot deel in de sociale werkvoorziening of via aan de SW-sector gelieerde 'ontwikkelbedrijven'. De gemeente Noordenveld werkt samen met een aantal Friese gemeenten met Novatec (en het daaraan gekoppelde Novawork); in Assen en omgeving is Alescon de belangrijkste speler voor de onderkant van de arbeidsmarkt. Zowel Novatec als Alescon zal zich in de komende jaren verder gaan ontwikkelen op de markt van 'werken naar vermogen' en proberen zo veel mogelijk nieuwe doelgroepen en productieactiviteiten binnen te halen.

Veenhuizen zou een zeer geschikte plek zijn om dergelijke activiteiten te accommoderen: er is voldoende ruimte in Veenhuizen en het productiewerk voor mensen aan de onderkant van de arbeidsmarkt sluit nauw aan bij de idealen van de Maatschappij van Weldadigheid. Ook kan een dergelijke ontwikkeling prima aansluiten bij de activiteiten van justitie in de tuinbouw en in de werkplaats van Esserheem.

De combinatie van de drie speerpunten

Bij de vijf hierboven geformuleerde aanbevelingen is reeds aangegeven dat het belangrijk is meerwaarde te vinden in de combinatie van de economische activiteiten in de verschillende sectoren. Voor de drie speerpuntsectoren justitie, zorg en arbeid is daarvan zeker sprake. Justitie laat zich combineren met bijvoorbeeld jeugd-, psychiatrische en verslavingszorg.

Ook is het voor alle doelgroepen van justitie goed voorstelbaar dat deze productieve arbeid verrichten in of in de omgeving van de penitentiaire inrichting. Dat gebeurt nu al en kan verder worden uitgebreid.

Vergelijkbare combinaties zijn te maken voor de zorg en arbeid. Mensen met een lichamelijke of verstandelijke handicap, met psychiatrische problemen of gedragsproblemen kunnen, en zullen, steeds vaker werken. Deels zal dit in een beschermde omgeving zijn, deels kan dit ook in andere ondernemingen. Ook zullen bepaalde categorieën arbeidsgehandicapten prima ingezet kunnen worden voor taken in de zorg, verzorging en dienstverlening.

5.6 Kleine kansen voor Veenhuizen

In deze paragraaf worden zes sectoren besproken die kansen bieden voor de ontwikkeling van economie en werkgelegenheid in Veenhuizen. In tegenstelling tot de drie hierboven genoemde speerpuntsectoren gaat het hier om activiteiten die minder uniek zijn voor Veenhuizen en/of voor slechts een beperkte groei van de werkgelegenheid zullen zorgen. De optelsom van de initiatieven kan echter voor een substantieel aantal nieuwe banen zorgen. Daarnaast kunnen deze de ontwikkeling van de drie speerpuntsectoren helpen stimuleren.

Toerisme, recreatie en horeca

De sector toerisme, recreatie en horeca in Veenhuizen heeft zich de laatste jaren flink ontwikkeld en heeft potentie om te groeien. Ook kan de vrijetijdssector een voorwaardenscheppende rol vervullen voor andere vormen van bedrijvigheid. Met alleen goede restaurants, maar bijvoorbeeld ook culturele en sportieve activiteiten, kunnen de aantrekkingskracht van het gebied verder versterken. De groei van de vrijetijdssector kan onder meer op de volgende manieren ondersteund worden:

- Versterk de marketing van Veenhuizen. Zorg voor een doorontwikkeling van het Veenhuizen-internetportaal veenhuizenboeit.nl en ververs dit continu. Ondersteun ondernemers in de professionalisering van dienstverlening en marketing. Stimuleer hun onderlinge samenwerking.
- Werk samen met aanbieders buiten Veenhuizen, ook buiten de provinciegrens. Bied combinatiearrangementen aan met bijvoorbeeld het Drents en het Groninger museum.
- Stimuleer het Gevangenis­museum om de collectie doorlopend te vernieuwen en steeds nieuwe 'belevissen' te bieden.
- Werf gericht een cateringbedrijf of traiteur die zittende en toekomstige ondernemers kan bedienen.

Creativiteit en cultuur

Ruimte bieden aan de 'creatieve economie' kan een belangrijke impuls geven aan een proces van waardecreatie (meer hierover in hoofdstuk 6). Ontwikkelaar Gerben van Straaten heeft hierover gepubliceerd en stelt dat kunstenaars en creatieve ondernemers zorgen voor 'reuring', wat potentiële investeerders, ondernemers en bewoners aantrekt. Op deze manier dragen zij bij aan de totale gebiedsontwikkeling.

Voor het gros van de creatieve ondernemers, gedacht kan worden aan architecten, designers en muzikanten, is Veenhuizen naar verwachting onvoldoende aantrekkelijk en onderscheidend als potentiële vestigingslocatie. Daar komt bij dat vrijwel ieder dorp en iedere stad en regio al jarenlang probeert deze creatievelingen aan zich te binden. De kunst- en cultuursector is verder weinig kapitaalkrchtig en ongeschikt als structurele economische drager. Bovendien staan in de komende vier jaar forse bezuinigingen op de cultuursector op de rol.

De rijke geschiedenis van Veenhuizen biedt wellicht mogelijkheden voor de ontwikkeling van bedrijvigheid op het terrein van de cultuurhistorie. Het SCP constateerde in het rapport 'Snuffelen en Graven' dat maar liefst 28% van de Nederlanders geïnteresseerd is in geschiedenis en cultureel erfgoed. 13% van de bevolking, 2,1 miljoen personen, is actieve speurder, wat betekent dat deze mensen zich actief verdiepen in de geschiedenis, stamboomonderzoek doen en/of lid zijn van een historische vereniging. Daarnaast is berekend dat ongeveer een miljoen Nederlanders voorouders hebben die in Veenhuizen hebben gewoond. Mogelijk bieden deze gegevens kansen voor het aantrekken van een centrum voor erfgoed en/of genealogie in Veenhuizen. Geadviseerd wordt om de 'markt' voor erfgoed en genealogie nader te verkennen en gesprekken aan te gaan met potentiële investeerders. Ook het Gevangenis­museum kan hierbij worden betrokken.

Onderwijs, ontwikkeling en zingeving

Activiteiten in de sector 'onderwijs en ontwikkeling' sluiten nauw aan bij de geschiedenis en het karakter van Veenhuizen. Ook de fysieke kenmerken, stilte en afzondering, zijn aantrekkelijk voor sommige vormen van onderwijs en ontwikkeling. De bouw van een relatief grootschalig kennis- of onderzoekscentrum past minder goed bij Veenhuizen: in hoofdstuk 2 zagen we dat 'ontwikkelaars' zich clusteren en een voorkeur hebben voor een stedelijke omgeving. Voor de bovenkant van de zakelijke markt zijn imago en uitstraling van Veenhuizen wellicht wat te 'armoedig'. Kansen voor Veenhuizen zijn:

- een buitenplaats voor hogescholen en universiteiten: onderzocht kan worden of het mogelijk is voor bijzondere trainingen en practica een 'buitenplaats' te creëren; ook summerschools zouden hier kunnen plaatsvinden;
- zakelijke markt: de Ondernemersacademie Noord-Nederland of vergelijkbare initiatieven hebben de potentie om te groeien. Ook de vestiging van een filiaal van De Baak of de Nijenrode Universiteit kan worden onderzocht. Bedacht moet worden dat de ondernemers in Noord-Nederland voor het overgrote deel MKB'ers zijn, van wie bekend is dat zij relatief weinig investeren in onderwijs en ontwikkeling;
- campus: in combinatie met de twee bovenstaande ontwikkelrichtingen, kan worden onderzocht of er een partij is die wil investeren in een campus waar studenten 24 uur per dag kunnen leren, werken en verblijven. Het Derde Gesticht zou hiervoor een aantrekkelijke locatie kunnen zijn.

In hoofdstuk 2 constateerden we dat de 'markt' voor zingeving en bezinning groeit. De optelsom van kwaliteiten van Veenhuizen – stilte, afzondering, natuur, historische gebouwen – maken het mogelijk tot een aantrekkelijke locatie voor nieuwe initiatieven. Een bezinningscentrum heeft over het algemeen weinig uitstraling naar en verbinding met de omgeving. Bij de eventuele ontwikkeling van een initiatief in deze sector is het van belang te voorkómen dat het een eilandje binnen Veenhuizen wordt.

Landbouw, voeding en energie

Veenhuizen is een geschikte plek om activiteiten te ontwikkelen op het terrein van traditionele landbouw, zaadveredeling of opslag van kruiden of andere gewassen. Dergelijke activiteiten sluiten aan bij het autarkische verleden van Veenhuizen en trends als 'slow food' en biologische voeding. Bovendien heeft Veenhuizen reeds activiteiten in deze sector: de Tuinen van Weldadigheid en de preiteelt van Justitie. Met deze ondernemers kan worden onderzocht wat de groeipotentie is van deze bijzondere vorm van landbouw.

Daar komt bij: liefde gaat door de maag. Ook de liefde voor een stad, dorp of streek kan worden aangewakkerd door een bepaald voedings- of genotsmiddel in de markt te zetten. Voorbeelden van dergelijke marketingproducten zijn de Bossche bol, Haagse hopjes, Groninger koek en Gulpener bier. Geadviseerd wordt om de activiteiten voor de ontwikkeling van een typisch Veenhuizens product – er zijn reeds plannen voor Veenhuizens bier – voort te zetten. Productie, marketing en verkoop van deze producten sluit goed aan bij de ondernemingen die zich gaan vestigen in het Maallustcomplex.

Ook een combinatie van landbouw en energie kan mogelijk tot enige nieuwe bedrijvigheid leiden in Veenhuizen. Veenhuizen is naar verwachting te afgelegen voor de vestiging van een energieonderzoekscentrum en te klein voor grootschalige energieopwekking. Daarentegen is het zelfvoorzienende verleden van Veenhuizen, ook wat de energievoorziening betreft, een interessant gegeven voor de ontwikkeling van een vorm van duurzame en hernieuwbare energie. Niet uitgesloten kan worden dat er in Veenhuizen ruimte is voor de ontwikkeling van een nieuwe 'niche' op het terrein van duurzame energie, bijvoorbeeld op basis van plantaardige olie. De door het nieuwe kabinet aangekondigde vereenvoudiging van het vergunningstelsel voor energieopwekking kan hieraan een impuls geven.

Wonen en ondernemen

Een beperkte groep kleine ondernemers zal zich graag in Veenhuizen vestigen vanwege de stilte, de natuur en de historische omgeving. Daarbij kan gedacht worden aan ondernemers die graag een kantoor aan huis hebben en relatief weinig behoefte hebben aan 'aanloop' van klanten, bijvoorbeeld consultants, advocaten en ICT-dienstverleners. Voordeel van de vestiging van dergelijke ondernemers is dat zij ook andere economische activiteiten aanwakkeren. Het gaat dan onder meer om schoonmakers, cateraars en secretariële diensten.

Een deel van de bestaande panden van Veenhuizen kan geschikt gemaakt worden voor combinaties van wonen en werken. Daarnaast bieden nieuwe landgoederen aan de randen van Veenhuizen veel mogelijkheden voor de ontwikkeling van woon-werkpanden.

Bedrijven die ruimte nodig hebben

Als laatste categorie bedrijven dienen 'ruimtevreter' genoemd te worden. Dit is een diverse groep potentiële bedrijven en activiteiten die een groot ruimtebeslag hebben. Voorbeelden zijn het reeds bestaande munitiedepot van het Ministerie van Defensie, een sterrenwacht of een vuurwerkfabriek. Veenhuizen kan dergelijke bedrijvigheid prima accommoderen. Bijkomend voordeel is dat de bewoners van Veenhuizen, in vergelijking met veel andere dorpen, gewend zijn aan grootschalige en enigszins 'vreemde' bedrijvigheid.

5.7 Activiteiten zonder verbinding met Veenhuizen

In deze paragraaf worden drie activiteiten genoemd die niet aansluiten bij geschiedenis en karakter van Veenhuizen en waarbij vestiging van nieuwe bedrijvigheid onwaarschijnlijk is. Het gaat dan om het zakelijk toerisme, de game-industrie en innovatieve bedrijvigheid. Er wordt juist bij deze drie sectoren stilgestaan, omdat deze in verschillende beleidsdocumenten en gesprekken aan de orde gekomen zijn.

Zakelijke markt

Voor de bovenkant van de zakelijke markt – bijvoorbeeld voor congressen, beurzen en productpresentaties – is Veenhuizen niet de ideale locatie. Eerder werd al geconstateerd dat Veenhuizen gevoelsmatig ver van de bewoonde wereld ligt en een 'armoedig' imago heeft. Dat zal veel bedrijven afschrikken om juist in Veenhuizen activiteiten te ontplooiën. Voor wat kleinere zakelijke initiatieven, zoals trainingen, biedt Veenhuizen wel mogelijkheden. Deze zijn hierboven besproken.

Innovatieve bedrijvigheid

Innovatie komt voornamelijk tot stand in grote bedrijven en in bedrijvencusters. Vaak zijn deze te vinden in stedelijk gebied en/of nabij universiteiten. Vanwege de benodigde massa aan mensen en bedrijven is de kans klein dat het lukt om in Veenhuizen op grote schaal innovatieve bedrijvigheid binnen te halen. Kleinere innovaties daarentegen, bijvoorbeeld rondom een klein cluster van planten en zaden, kunnen prima plaatsvinden op de schaal van Veenhuizen.

Game-industrie

De game-industrie is geen sector die snel zal neerstrijken in Veenhuizen. Hoewel het voor sommige programmeurs aantrekkelijk kan zijn om in relatieve afzondering te werken, is de inschatting dat de pullfactoren van de grote stad sterker zijn. Gamedesigners en programmeurs willen na werktijd eten, drinken en dansen buiten de deur. Ook voor een gemeente als Leeuwarden is het de vraag of deze voldoende 'stads' is om de game-industrie structureel aan zich te binden. Bovendien wordt in de game-industrie gewerkt met clusters van designers, ontwikkelaars, producenten en marketeers, die – zo zagen we ook in hoofdstuk 2 – ook fysiek bij elkaar in de buurt willen zitten.

Hoofdstuk 6

Het verzilveren van de kansen

6.1 Inleiding

Na de verkenning van de kansen voor Veenhuizen in het vorige hoofdstuk volgt in dit slothoofdstuk een reeks aanbevelingen voor het verzilveren van deze kansen. De aanbevelingen kunnen richting bieden aan de activiteiten van Ontwikkelingsbureau Veenhuizen en andere belangrijke actoren in de komende jaren.

6.2 Aanbevelingen voor het aantrekken van nieuwe bedrijvigheid

Aanbeveling 1: kies voor gerichte ontwikkeling

In de voorgaande hoofdstukken is geconstateerd dat Veenhuizen unieke kwaliteiten heeft, die een goede basis bieden voor het realiseren van nieuwe bedrijvigheid. Het verleden van Veenhuizen moet worden gekoesterd, maar het binnenhalen van nieuwe ondernemers is van belang voor het leefbaar en vitaal houden van Veenhuizen. Zoals landschapsarchitect Hans Ophuis het formuleerde: 'Zonder toekomst geen verleden.'

Aanbevolen wordt om voor de lange termijn uiterst ambitieus te zijn, maar de verwachtingen voor resultaten op korte termijn te temperen: de ervaring is dat het decennia kan duren voordat de herontwikkeling van historisch erfgoed tot een finaal resultaat komt. Een trage maar duurzame economische ontwikkeling is effectiever dan het maken van korte klappen met bedrijfsmatige activiteiten die niet passen bij landschap en gebouwen of bij het karakter van Veenhuizen.

Het is daarbij van belang om, op basis van deze economische verkenning, scherp te kiezen voor de ontwikkeling van een zeer beperkt aantal speerpuntsectoren waarop de komende jaren de energie gericht gaat worden. Dat betekent ook dat sectoren die weinig of geen betekenis hebben voor de economische ontwikkeling van Veenhuizen de komende jaren minder aandacht zullen krijgen. Met andere woorden: bepaal een marsroute voor Veenhuizen. En volg deze.

Aanbeveling 2: creëer waarde

In aansluiting op aanbeveling 1 wordt aanbevolen om de komende jaren te werken aan 'waardecreatie' voor Veenhuizen. Hiermee wordt bedoeld op een proces waarbij de betrokken overheden investeren in het versterken van de aantrekkelijkheid van Veenhuizen als vestigingsplaats. Onderdelen van dit proces zijn:

- Een eindbeeld: presenteer, bijvoorbeeld in het Transitieplan Veenhuizen, een eindbeeld voor Veenhuizen over tien tot vijftien jaar. Werk ook letterlijk aan een eindbeeld: een maquette, een logo, een filmpje of een artist impression van Veenhuizen in 2020.
- Schaarste: doseer de renovatie en oplevering van historische panden. Niet ieder initiatief en iedere ondernemer moet zomaar worden gehuisvest in Veenhuizen. Zeg af en toe 'nee' en communiceer daarover.

- Tijdelijk lage huren: eerder in dit rapport werd geconstateerd dat kunstenaars en andere creatievelingen voor een aantrekkelijk vestigingsklimaat voor reguliere ondernemers kunnen zorgen. Het aantrekken van creatieve geesten kan alleen door de komende jaren door te gaan met het beschikbaar stellen van ruimte, ver onder de marktprijs. Daarbij dient zo veel mogelijk te worden aangesloten bij het verleden en de karaktertrekken van Veenhuizen en de gewenste economische ontwikkelingen.
- 'Reuring': waardecreatie kan niet zonder 'reuring': er moet wat te beleven zijn in Veenhuizen; de buitenwereld moet weten dat er aan een 'nieuw Veenhuizen' wordt gewerkt. Succesvolle voorbeelden uit het verleden zijn het strokasteel en de 'voorouderdag' in het Gevangenis­museum. Dergelijke initiatieven zorgen voor aandacht en geven energie.
- Ambassadeurs: overwogen kan worden om voor een periode van enkele jaren een groep 'Veenhuizen-ambassadeurs' aan te stellen. Dit kunnen mensen zijn die het gebied goed kennen en wellicht voorouders hebben die er vandaan komen. Nog belangrijker is dat zij enthousiast zijn over de potenties van Veenhuizen en 'het verhaal van Veenhuizen' kunnen vertellen. De ambassadeurs kunnen 'beloond' worden door bijvoorbeeld gratis verblijf aan te bieden in een van de accommodaties van Veenhuizen, het publiceren van een boekje of website met hun Veenhuizen-verhalen of het organiseren van 'Bilderberg-achtige' conferenties rondom een bekende spreker en de ambassadeurs.

Waardecreatie is een zaak van lange adem; de kost gaat voor de baat uit. Dit geduld zal zich echter op een later moment uitbetalen in hogere huur- en koopprijzen voor het vastgoed en in een aantrekkelijker plek om te wonen, te werken en te verblijven.

Aanbeveling 3: kies bij de ruimtelijke inrichting niet de gemakkelijkste weg

De open rasterstructuur van het dorp Veenhuizen is een van de kenmerken die het tot een uniek gebied maken. Het kan verleidelijk zijn om de bestaande open plekken in de bebouwde kom van Veenhuizen dicht te bouwen voor nieuwe bewoners en bedrijven. Ten eerste is de grond in het dorp voor een groot deel in handen van de Rijksoverheid, wat bebouwing relatief gemakkelijk en goedkoop kan maken. In de tweede plaats is inbreiding op plekken die reeds een bouwbestemming hebben eenvoudiger dan uitbreidingen aan de randen van het dorp.

Ondanks de mogelijke voordelen van nieuwe bebouwing binnen het dorp wordt geadviseerd de blik zo veel mogelijk naar buiten te richten. Juist de open plekken, zichtlijnen en vergezichten zijn voor veel potentiële bewoners en bedrijven een zeer aantrekkelijk gegeven. Daarom verdient het 'openhouden' van het gebied de voorkeur. Bovendien kunnen aan de randen van het dorp meer exclusieve woon- en werkmilieus worden gerealiseerd dan mogelijk is binnen de bebouwde kom.

Aanbeveling 4: zet ondernemers in

Overheidsorganisaties zijn niet bij voorbaat de meest geschikte actoren om nieuwe bedrijvigheid aan te trekken. Dat geldt ook voor Veenhuizen; de economische ontwikkeling is gebaat bij een stevige inbreng van 'echte' ondernemers. De ondernemers kunnen op verschillende manieren worden ingezet:

- Het verdient aanbeveling om de toekomstplannen voor Veenhuizen voor te leggen aan een panel van ondernemers. Zij zijn naar verwachting goed in staat om de haalbaarheid en marktgerichtheid van de plannen in te schatten en wellicht suggesties te doen voor verbetering. Hierbij dienen zeker ondernemers uit de speerpuntsectoren en woningcorporaties betrokken te worden.
- Acquisitie: om nieuwe ondernemers met succes naar Veenhuizen te trekken, kan worden overwogen om beleid en uitvoering van acquisitie neer te leggen bij een ondernemer of oud-ondernemer.
- Huidige ondernemers: de zittende ondernemers in Veenhuizen zijn een niet-onbelangrijk visitekaartje voor het realiseren van nieuwe bedrijvigheid. Zij kunnen voor collega-ondernemers buiten Veenhuizen een beeld schetsen van de waarden en kwaliteiten van Veenhuizen. Ook kunnen zij uiteraard zelf op ideeën komen om hun eigen onderneming uit te breiden, nieuwe activiteiten te starten of clusters te vormen. Wellicht is het zinvol om de zittende ondernemers hiertoe uit te rusten, bijvoorbeeld met generieke workshops ondernemersvaardigheden en een meer specifieke 'Veenhuizen-cursus'.
- Publiek-private samenwerking: een vierde manier om ondernemers te betrekken bij de ontwikkeling van Veenhuizen is het binnenhalen van een commerciële projectontwikkelaar voor de herontwikkeling van deelgebieden of zelfs het gehele rijksbezit, voor zover dat beschikbaar komt. Het grote voordeel hiervan is dat een commerciële ontwikkelaar als geen ander in staat is om de marktvrage te bedienen. Met andere woorden: als een ontwikkelaar het ziet zitten met Veenhuizen, is dat min of meer een garantie voor een succesvolle economische toekomst. Een andere kant van deze medaille is dat de regie over de toekomst van Veenhuizen verschuift van de overheid naar de markt. Het is echter de vraag of een dergelijke verschuiving Veenhuizen kan beschadigen.

Aanbeveling 5: gerichte lobby

De grond en gebouwen van Veenhuizen zijn nog altijd voor een belangrijk deel in handen van de Rijksoverheid. Daarnaast is het Rijk de belangrijkste werkgever in Veenhuizen. Voor de economische ontwikkeling van Veenhuizen is het van belang dat ook 'Den Haag' meevoelt en meedenkt over de toekomst van Veenhuizen. Er moet voor worden gezorgd dat besluiten niet *over* maar *met* Veenhuizen worden genomen, bijvoorbeeld waar het gaat om de toekomst van de penitentiaire inrichtingen, de mogelijke verkoop van grond en gebouwen en de beheerstructuur van Veenhuizen.

Een lobbyplan kan niet zonder een heldere en eenduidige boodschap: deze economische verkenning en later het transitieplan vormen de bouwstenen daarvoor. Zodra er overeenstemming is over de boodschap, dienen een routeplan en een planning voor de Veenhuizen-lobby te worden opgesteld.

Hierin is een belangrijke rol weggelegd voor bestuurders van de gemeente Noordenveld en de provincie Drenthe, en zeker ook voor ondernemers en ambassadeurs van Veenhuizen.

6.3 Slotopmerking

Met de vijf bovenstaande aanbevelingen over het verzilveren van de kansen voor Veenhuizen wordt deze economische verkenning afgesloten. Na bespreking van deze verkenning, de voorstellen en aanbevelingen in verschillende gremia zullen deze 'landen' in de op te stellen ruimtelijk-economische ontwikkelingsvisie voor Veenhuizen. Dit plan zal naar verwachting begin 2011 worden vastgesteld.

Bijlage 1

Geraadpleegde personen

Geraadpleegde personen

- de heer J. Altenburg, Rijksgebouwendienst
- de heer P. van den Bosch, ondernemer
- de heer W. de Bruijn, Ontwikkelingsbureau Veenhuizen
- mevrouw A. Gomis, adviseur
- mevrouw J. Lampe, provincie Drenthe
- de heer F. Migchelbrink, oud-directeur NOM
- de heer H. Ophuis, landschapsarchitect
- de heer J. Panman, gemeente Noordenveld
- de heer R. Stroink, projectontwikkelaar
- de heer K. Troost, Rijksgebouwendienst
- de heer R. Wildeman, PI Veenhuizen

Bijlage 2

Geraadpleegde bronnen

Geraadpleegde documenten

- Belvedere-project, *Integraal Ontwikkelingsplan Veenhuizen*, mei 2006
- CAB, *Noordelijke Arbeidsmarktverkenning 2010-2011*, september 2010
- CPB, *Vier vergezichten op Nederland. Productie, arbeid en sectorstructuur in vier scenario's tot 2040*, november 2004
- CPB, *Economische verkenning 2011-2015*, maart 2010
- CPB, *The Netherlands of 2040*, juni 2010
- ECORYS, *Finding the future in the past, de marktpotenties van cultureel erfgoed*, juli 2005
- EIM, *Regionaal economisch beleid voor Noord-Nederland*, mei 2010
- Innovatieplatform, *Voortgang sleutelgebieden en tussentijdse evaluatie sleutelgebiedenaanpak*, januari 2010
- Kenniscentrum Recreatie, *De toekomst van toerisme, recreatie en vrije tijd*, november 2008
- Ministerie van Economische Zaken, *Industrie, een wereld van oplossingen. Industriebrief 2008*, september 2008
- Ministerie van Economische Zaken & Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, *Naar een agenda voor duurzame productiviteitsgroei*, juni 2008
- Ontwikkelingsbureau Veenhuizen, *diverse gespreksverslagen (niet gepubliceerd)*
- Ontwikkelingsbureau Veenhuizen, *Nieuwsbrief 2010. Veenhuizen: monument van de menselijke natuur*, april 2010
- Ontwikkelingsbureau Veenhuizen, *Ontwikkelingsnieuws*, juli 2010
- Ontwikkelingsbureau Veenhuizen, *Via nu van toen naar later. Position Paper Veenhuizen*, augustus 2010
- Planbureau voor de Leefomgeving: *De ruimtelijke structuur van de Pieken in de Delta*, februari 2010
- Planbureau voor de Leefomgeving & CBS, *Regionale prognose 2009-2040: Vergrijzing en omslag van groei naar krimp*, januari 2010
- Policy Research Corporation, *De economische betekenis van sport voor Nederland*, september 2008
- Provincie Drenthe, *Bevolkingsprognose XVII*, augustus 2009
- Provincie Drenthe, *Omgevingsvisie Drenthe*, juni 2010
- Regering, *Vrijheid en verantwoordelijkheid, regeerakkoord VVD – CDA*, september 2010
- Regering, *Vrijheid en verantwoordelijkheid, gedoogakkoord VVD – CDA – PVV*, september 2010
- Rijksgebouwendienst, *Tussenstand Veenhuizen, Op weg naar Veenhuizen 2018 (concept)*, juni 2010
- SCP, *Snuffelen en graven. Over doelgroepen van digitaal toegankelijke archieven*, mei 2006
- SCP, *De sociale staat van Nederland 2009*, november 2009

- SCP & CPB, *Trends, dilemma's en beleid. Essays over ontwikkelingen op langere termijn*, september 2000
- Straaten, G. van, *Waardeontwikkeling en creatieve economie* (in: Saris et al, *Nieuwe ideeën voor oude gebouwen*), 2008
- WODC & Raad voor de Rechtspraak, *Capaciteitsbehoefte justitiële ketens t/m 2015*, 2010
- Zorginnovatieplatform, *Zorg voor mensen, mensen voor de zorg. Arbeidsmarktbeleid voor de zorgsector richting 2025*, november 2009

Geraadpleegde websites

- biologica.nl
- cpb.nl
- europa-nu.nl
- gemeentenoordenveld.nl
- nom.nl
- provincie.drenthe.nl
- regering.nl
- rgd.nl
- scp.nl
- snn.eu
- veenhuizenboeit.nl